

IDEA STUDIES JOURNAL

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies

Open Access Refereed E-Journal & Indexed & Publishing
IDEAjournal (ISSN:2587-2168)

ideastudies.com ideastudiesjournal@gmail.com

Disciplines: Business Administration, Economy, Econometrics, Finance, Labour Economics, Political Science, Public Administration, International Relations

Article Type	Research Article
Volume	5
Issue	10
Page	1-19
Article Published Date	18.05.2019
Doi Number	http://dx.doi.org/10.26728/ideas.142
Reference	Kutluay Tutar, F. & Dilaver, H. (2019). "Seçilmiş Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme: Kırgızistan, Kazakistan Ve Türkmenistan Örneği", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, Vol:5, Issue: 10; pp:1-19

SEÇİLMİŞ GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE ÖZELLEŞTİRME: KIRGIZİSTAN, KAZAKİSTAN VE TÜRKMENİSTAN ÖRNEĞİ

PRIVATIZATION IN SELECTED TRANSITION ECONOMIES EXAMPLE OF KYRGYZSTAN, KAZAKHSTAN AND TURKMENISTAN

Dr. Öğr. Üyesi Filiz KUTLUAY TUTAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Teorisi-ABD, Niğde/Türkiye

Hatice DİLAVER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları-ABD, Doktora öğrencisi, Niğde/Türkiye

ÖZ

Kamu politikaları 1980'li yıllarda Keynesyen yaklaşımdan piyasa ekonomisine dayalı yaklaşımlara doğru kaymıştır. Bu yıllarda politik rejimlerine ve sosyoekonomik durumlarına bakmaksızın, birçok ülke kamu kesimini daraltmaya ve piyasa ekonomisini güçlendirmeye çalışmıştır. Ülkeler kamu kurumlarını özelleştirerek piyasa ekonomisi mekanizmasını yerleştirmeyi amaçlamışlardır. Sosyalist model yapısından ve iç dinamiklerinden dolayı kendi sonunu hazırlamıştır. Sosyalist ülkeler 1960'lı yıllardan itibaren ekonomik sistem için çözüm arayışlarında bulunmuşlar, ancak reform denemelerinde başarısız olmuşlardır. SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) komünist partisi genel sekreteri Mihail Gorbaçov komünist partinin 1989 yılındaki 27. kongresinde ekonominin kısmi tedbirlerle düzeltilmesinin mümkün olmadığını belirterek, kapsamlı ekonomik değişimlerin başlatmasını önermiştir.

Küreselleşen dünyada hantallaşan kamu sektörü, büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Birçok ülkede; devlet işletmelerinin özelleştirilmesinin amacı vatandaşların yaşama standartlarını geliştirmek ve daha yüksek bir büyüme oranı elde etmektir. Bilindiği gibi; özelleştirme sürecinde hükümet, toplumdaki rolünü azaltmaktadır. Bu anlamda bu çalışma geçiş ekonomisinde özelleştirme sürecini analiz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Ekonomileri, Piyasa Ekonomisi, Sosyalizm, Karma Ekonomi, Ekonomik Liberalizm

ABSTRACT

In the 1980s, public policies switched from Keynesian approach to market economy approach. With 1980's have been years since public policy shifted from Keynesian approach to market economy-based approaches. Regardless of political regimes or socio-economic initiatives, many countries have taken measures to reduce the public sector and strengthen the market economy. For this reason, privatization has been the phenomenon of our century. The ultimate goal of privatization is to place the market economy mechanism. When the analysis of the socialist model is made, it is understood that the system which forms the basis of this model has prepared its own end due to its internal dynamics. In socialist countries, the search for solutions and reform experiences have failed since the 1960s. In 1989, the Communist Party of the USSR (Soviet Socialist

Republics Union) was founded on the 27th. at the Congress, Mikhail Gorbachev suggested that the economy should start comprehensive economic reforms by determining that it is not possible to correct it with partial measures.

The public sector, which has become cumbersome in the globalizing world, has faced great challenges. The aim of privatization of state enterprises in many countries is to improve the living standards of citizens and achieve a higher growth rate. As is known, the government reduces its role in society during the privatization process. In this sense, this study will analyze the privatization process in the transition economy.

Keywords: Transition Economies, Market Economy, Socialism, Mixed Economy, Economic

1. GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte sosyalist ekonomiye sahip ve daha sonra geçiş ekonomileri olarak tanımlanacak ülkeleri farklı ekonomik arayışlara yöneltmiştir. Bu şekilde merkezi sistemden piyasa ekonomisine dönüş başlamıştır. Küreselleşmeye ayak uydurmaya çalışan bu ülkelerin hantallaşmış kamu sektörleri önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Bu sorunu ortadan kaldırmak için kamuya ait işletmeler özelleştirilmeye başlanmıştır. Bununla bütçe açıklarını kapatmak, vatandaşların yaşam seviyelerini arttırmak ve daha yüksek ekonomik büyüme hızına ulaşmak amaçlanmıştır. Özelleştirme yoluyla devletler ekonomik düzen üzerindeki etkilerini azaltmışlardır. Merkezi kontrol ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapılan özelleştirmeler bu durumdaki bütün ülkelerde aynı sonuca ulaşmıştır.

Bu çalışmada geçiş ekonomilerinde özelleştirme konusunda bir literatür taraması yapılmıştır. Önce özelleştirmenin kısa bir tarihçesi ve tanımı verilmiş, daha sonra dünyadaki başarılı özelleştirme uygulamaları ile geçiş ekonomilerindeki özelleştirme uygulamaları karşılaştırılarak aradaki farklar nedenleriyle birlikte analiz edilmiştir.

2.ÖZELLEŞTİRME KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

“Özelleştirme” kavramı ilk olarak 1979 yılında İngiltere'deki Muhafazakâr Parti'nin seçim bildirgesinde kullanılmıştır. Şili'deki özelleştirme uygulamalarını saymazsak ilk özelleştirme uygulamalarının da yine İngiltere'de Muhafazakâr Parti Hükümeti döneminde gerçekleştirildiğini görürüz. Kasım 1980'de Roland Reagan'ın ABD'deki başkanlık seçimlerini kazanması ile birlikte özelleştirme bütün dünyaya yayılmaya başlamıştır (C. Karataş ve Z. Önis. 1994. S. 6). Kabul etmek gerekir ki, “Özelleştirme” kavramını bilimsel açıdan tanımlamanın kendisine özgü bazı güçlükleri vardır. Çünkü özelleştirmenin hukuk, iktisat, siyaset, işletme yönetimi gibi birçok bilim dalı ile (Multidisciplinary) ilişkisi vardır. Örneğin hukuk açısından “özelleştirme” devletleştirmenin aksine kamusal mülkiyetteki malların ve hizmetlerin sahipliğinin ve işletme haklarının özel kişilere devredilmesini ifade etmektedir. İktisat açısından ise özelleştirme kamu kesiminin ekonomi içindeki payının azalmasını, kısaca devletin ekonomik faaliyetlere son vermesine yönelik kararları ve işlemleri içerir. Özelleştirmenin gerçekleştirilmesi devletin siyasi bir tercihidir. Bu yönü ile de özelleştirme siyaset biliminin ilgi alanına girer. İster kamusal ister özel mülkiyette olsun, bir işletmenin önde gelen hatta ilk amacı başarılı olmaktır. Bunun da ölçütü ise işletmenin verimliliğidir. Bu nedenle özelleştirme işletme ve yönetim alanları ile de bağlantılıdır. Kısacası özelleştirmenin disiplinler arası niteliği bulunmaktadır. Özelleştirmenin tanımlanmasındaki diğer bir güçlük de sözü geçen kavramın kapsamının genişliğinden kaynaklanmaktadır. İster gelişmiş ister az gelişmiş olsun, özelleştirme, kapitalizm ve sosyalizm gibi farklı siyasal rejimlerdeki ve farklı ekonomik düzeydeki ülkelerin iktisat politikaları arasında yer almaktadır.

Yukarıda kısaca açıklanan sebeplerden ötürü özelleştirmenin tam bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Çünkü, özelleştirme çok geniş kapsamlıdır ve üzerinde anlaşılabilen tek bir tanımı bulunmamaktadır. Ercan Kaya özelleştirmeyi basit ve anlaşılır olarak şöyle tanımlamıştır: “Özelleştirme genel olarak devlet yönetimindeki birimlerin özel sektör yönetimine ve kontrolüne aktarılmasıdır. Bu açıdan ulusallaştırmanın tam karşıtı bir anlam içermektedir.” Özelleştirme dar anlamıyla devletin kontrolü altındaki işletmelerin özel sektörün kontrolü altına verilmesidir. Özelleştirme geniş anlamda, devletin ulusal ekonomi içindeki etkinliğinin en aza indirilmesi ya da tümüyle ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalar olarak tanımlanabilir. Özelleştirmenin en

kapsamlı tanımı, herhangi bir alanda kamu tarafından yürütülen işlerin özel sektöre devredilmesi olarak verilebilir (E. Kaya, 2002, s.9). Özelleştirme yapan devlet isterse kamu mülkiyetini elinde tutabilir, sadece işletme yönetimini özel kişi ya da kuruluşlara devredebilir. Özelleştirme, devletin işletme bünyesinden tamamen tasfiyesi olması anlamına gelmez. Bazı durumlarda devletin %1 kadar bir altın hisse (Golden Share) sahibi olması işletmenin başarısı için gerekli olabilir. Özelleştirmeyi, kamuya ait ekonomik getirisi olan kurum ve kuruluşların kısmen veya tamamen yerli ve yabancı özel sermayeye, başka bir deyişle gerçek ve tüzel kişilere aktarılması işlemi olarak değerlendirebiliriz. Gerçek ve tüzel kişilere kısmen devredilen kamu mülkiyetinin “özelleştirme” olarak adlandırılabilmesi için devletin sermaye hissesinin %50'nin altında olması gerekir. Bu durumda işletme yönetimi özel kişi ya da kuruluşlara devredilmiş olur. Aksi halde özelleştirilmeden bahsedilemez. Kamuya ait teşebbüslerin mülkiyetinin bir kısmının devredilmesi, işletme hakkının devredilmesi ya da kar payı verilmesi işlemleri de özelleştirme olarak kabul edilmektedir. Özelleştirmede asıl beklenen, kamuya ait işletmelerin mülkiyetinin tamamının ya da yarıdan fazlasının özel kişi ya da kuruluşlara devredilmesidir. Daha da önemlisi, özel kişi ya da kuruluşların işletmenin yönetiminde söz sahibi olmasıdır (E.Kaya, 2002. s.10) En geniş tanımı ile özelleştirme şu dört konuyu kapsamış olacaktır:

- ✓ Kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması, kamu kuruluşlarına ait mal ve hizmetlerin bir bedeli olması
- ✓ Kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesi
- ✓ Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmeti sağlamada sorumlu olması, fakat kendisi hizmet üretmeyip hizmeti özel sektörden satın alması
- ✓ KİT'lerin yönetim ve mülkiyetinin özel kesime devredilmesi. Bu işlem ise bir KİT'in en az %51'lik kısmının özel mülkiyete satışı ile gerçekleşebilir. Ancak bazı durumlarda bir işletmenin %51'nin özel sektöre devredilmesi yeterli olmayabilir. Çünkü kamu kuruluşunun %51'lik kısmına ait hisseler çok sayıda kişi ya da özel kuruluşa satılmış ise devlet en büyük hissedar olarak kamu işletmesinin yönetimini elinde tutabilir.

2.1.Kurumsal Serbestleşme Deregülasyon Sağlanması

Özelleştirme yoluyla piyasada rekabetin yerleştirilmesi ve kaynak kullanımında verimliliğin artması hedeflenmektedir. Deregülasyon bu anlamda, çeşitli kural ve düzenlemeler ile devlet tekelinin olduğu piyasalarda, özel girişimcilerin önlerindeki engelleri kaldırarak onların piyasaya serbest girişlerini anlatır. Böylece bazı kamu teşebbüslerinin çeşitli kuralların ardına sığınıp elde ettikleri ekonomik üstünlükler engellenmeye çalışılır. Ayrıca özelleştirme, bir iktisadi politika aracıdır. Hem kapitalist hem de sosyalist ekonomilerde çeşitli amaçlarla kullanılabilir. İktisadi açıdan özelleştirme literatürde genellikle 3 kategoride toplanmaktadır. Önde gelen ilk amaç piyasa mekanizması koşullarının kamu iktisadi teşebbüsleri kesiminde işletilmesini sağlamaktadır piyasa mekanizmasını işletecek güç ve kurallar ise şöyle sıralanabilir.

- ✓ İşletmede kar amacının güdülmesi,
- ✓ Rekabet etkinliğinin artırılması ve,
- ✓ Teknolojik yeniliklerin izlenmesi.

İkinci amaç, makroekonomik karakterlidir ve özelleştirme ile kamu kesiminin ekonomi içindeki payının azaltılmasını hedeflemektedir. Bu amaç gerçekleştirirse doğal olarak kamu kesiminin borçlanma gereği de azalacaktır geçiş ekonomisi yaşayan ülkelerdeki tartışmalarda bu amaç devletin küçültülmesi deyimini ile ifade edilmektedir. Üçüncü, amaç gelirin yeniden dağılımına yardımcı olmak için kamu mülkiyetindeki işletmelerin hisselerini satarak sermayeyi tabana yaymaktır. Bu amaç gerçekleştirirse kamu iktisadi teşebbüslerinin yer aldığı kamu kesiminde ki sendikacılığın egemenlik alanı da daralmış ve gücü azalmış olacaktır görülüyor ki bu üçüncü amaç hem sosyoekonomik hem de sosyal politik içeriklidir. Özelleştirmenin tanımında belirtildiği gibi yukarıda sözü edilen amaçlar bazen birbiriyle çatışabilirler örneğin kamu kesiminin hacmini küçültmek ya da hazineye gelir temin etmek amacıyla doğal tekel konumundaki kamu

işletmelerinin rekabetin ve piyasa güçlerinin gelişimine hiçbir katkı yapmadan özel kesime aktarılması, sonuç vermeyecektir. Çünkü, bu durumda ekonominin bütünü içindeki doğal tekel durumu varlığını olduğu gibi sürdürecektir ayrıca sermayeyi tabana yaymak amacıyla hisselerin piyasa değerlerinin altında halka arz edilmesinin kamu kaynaklarının israf edilmesi riskini taşıdığı ihtimalini göz ardı etmemek gerekir. Özelleştirme hukuki yönden değerlendirildiğinde ticaret kanununa tabi bir şirket oluşturulacak bu şirketi kontrol eden hisselerin tüzel ya da özel kişilere satışdır (Ş.Ardıyok, 2002,s.45) Bunun yanı sıra özelleştirmeler yapılırken kamu yararı kavramını dikkate alınarak yapılmalıdır. Kamu yararı dar anlamda kullanılmışsa mülkiyet hakkının sınıflandırılması ile ilgilidir, geniş anlamda bütün toplumsal değerleri kapsayan bir nitelik kazanılabilir. Kamu yararı kavramı yanında toplum yararı, ortak iyilik toplumsal refah genel yarar bir birçoğu birbirinin yerine kullanılan çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların ortak noktası tümünün bireysel çıkarlardan farklı onun üstünde veya dışında yarar çıkar ifade etmesidir. Dolayısıyla gerçek ayırım kamu yararı ile toplum yararı arasında değil kamu yararı ile bireysel çıkar arasındadır. Doğanay Ümit toplum yararı ile kamu yararı kavramları arasında anlam bakımından fark vardır kamu yararlı kurulu düzenin korumasında KİT çıkardır. Kurulu düzen özel mülkiyete dayanıyorsa kamu yararı özel mülkiyetin korunmasındaki çıkar anlamına gelir toplum yararı ise ülkede yaşayan tüm insanların ortak çıkarlarını ifade eder düzenin ortak çıkar koruyucu niteliği alt yapıyı oluşturan mülkiyet anlayışına bağlıdır. Ancak alınacak bir tedbir kamu yararı gereği olduğunu halde toplum yararına olmayabilir örneğin otopark yeri olarak bir yerin kamulaştırılması kamu yararı gereği sayılır fakat burada toplumun yararı gereği bir işlem yoktur. Park yeri özel oto sahipleri için özel mülkiyetli koruyucu bir olanaktır. Buna karşılık bir arsa üzerine yapılacak yapının sosyal konut tipinde olması emreden bir yasa hükmü toplum yararınadır. Özelleştirme ile ekonomide serbest piyasa mekanizmasının yerleştirilmesi KİT'lerinin ve sorunlarının çözümü sermaye piyasasının geliştirilmesi tasarrufların hisse senedine yönlendirilmesi mülkiyetin tabana yayılması gelir dağılımının iyileştirilmesi denetim yetersizliği kitlelerin hazine ve bitki üzerindeki yükünün azaltılması devleti yeni kaynaklar bulunmasının ve yabancı sermaye girişinin sağlanması için çeşitli amaçlar güdülmektedir(Z.Müderis,1995,s.130).

2.2. Özelleşme Sürecinde Geçiş Ekonomilerinde Karşılaşılan Sorunlar

Dar anlamda “geçiş ekonomisi” post-sosyalist ülkelerin, yani merkezi planlı ekonomilerinin piyasa ekonomisine geçiş süreci anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ilk amaç ekonominin tarihi gelişimindeki mantığı anlamak, aralarındaki bağı kurmak ve gelişmeleri anlamaya çalışmak olmalıdır. Geniş anlamda “geçiş ekonomisi” ekonomik sistemlerin makroekonomik açıdan incelenmesi gereken transformasyon, yani dönüşüm ve yeniden oluşum süreçleridir.Dar anlamda “geçiş ekonomisi” dünya ekonomik tarihinde ilk kez yaşanmaktadır. Sosyalist sisteminden kapitalist sistemine geçiş ilk kez yaşandığı için bu süreç çok dikkat çekici olmakta ve gelecek için iyi bir dönüşüm örneği oluşturmaktadır (B.Baydaliev, 2010,S.5).Geçiş ekonomisi ile kastedilen husus bir ülkede mevcut üretim tarzının rakipleriyle rekabet edememesi dolayısıyla kısmen veya tamamen çökmesi neticesinde yapısını değiştirmeye zorlanmasıdır. Diğer bir ifade ile sosyalizm den veya karma ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecidir (H.Yavuz, 2005, s.26).Geçiş ekonomi terimi merkezi planlamayı terk ederek piyasa ekonomisi sistemini kurmaya çalışan eski sosyalist ülkeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Sosyalist Blok yıkılmadan önce ülkelerin dış dünyaya kapılarını kapatarak sorunları çözmek yerine üstünü örtmeyi tercih ettikleri ancak bu politikaların başarılı olmadığı bilinen bir gerçektir. Genel olarak geçiş sürecindeki ülkelerin sosyalist sistemi benimsedikleri dönemde yaşadıkları sorunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (H.Bilgen Yavuz,2005 s.27). Ekonomileri neredeyse tamamı kamulaştırılmış özel mülkiyete çok sınırlı bir pay tanınmıştır üretim gerçekleştirilen kamu kuruluşlarının büyük kısmı tekelleşmiş fiyatlar ve yatırım kararı merkezi idare tarafından kontrol edilir hale gelmiştir. Dışa kapalı ekonomik politikalar işlenmiş ve bunun sonucunda ekonomiler rekabet yapamaz hale gelmiştir sosyal güvenlik alanında yapılan harcamalar önemli boyutlarda artmış ve bu harcamaları siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır tüm bu sorunların etkisi ile makro ekonomik dengeler bozulmuş yüksek bütçe açıkları

kontrol edilemez hale gelen ücretler para arzının sınırsız artışı ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunun çözülmesi amacıyla sosyalist ülkeler tarafından bir yandan makroekonomik dengelerin kurulması amacıyla istikrarı sağlamaya yönelik bir dizi politika uygulamaya konulurken diğer yandan da özelleştirme gibi ekonomide yapısal değişiklikleri uygulayacak programlar hayata geçirilmiştir(www.foreigntrade.gov.tr/eod/dtdergi/dogu.htm).Diğer bir deyişle ülkeler yaşadıkları çıkmazdan kurtulmak için yeni arayışlara yönelmişlerdir bu yeni arayışlar sosyalist sistemi benimseyen ülkeleri de sonuçta piyasa ekonomisine yöneltmiştir. Geçiş ekonomisindeki ülkelerin merkezi idarenin hakim olduğu ekonomik düzende piyasa ekonomisine sancılı bir dönemle geçmeye çalışmıştır Avusturya ekolü iktisatçıların dan Peter Boettke ye göre ;” Söylemesi kolay ve uygulaması zor olsa da eski sosyalist planlı ekonomilerin yapılması gerekenler açık ve nettir eğer ortada siyasi tekelci yapı varsa bunu demokratik rekabetçi düzenle, iktisadi tekel varsa bunu rekabetçi firma düzeni ile eğer ortada kıtlıklar varsa bunu serbest fiyat mekanizması ile eğer enflasyon varsa bunun mali disiplini ile ve çalışma caydırılıyor ise bunu da çalışmayı teşvik edici politikalarla değiştirmek gerekir.” Demiştir. (H.Tandırıcıoğlu; 2002,s.209) ; Eski sosyalist ülkeler var olan iktisadi devlet tekellerin neden olduğu sorunlardan kurtulmak için serbest piyasa ekonomisine geçmek için özelleştirme uygulamalarına başlamışlardır bu ülkelerdeki siyasi yapıdaki dönüşümün ekonomik yapıya yansımalarının ilk adımı devlet mülkiyetinde olan işletmelerin özelleştirilmesidir. Fakat şöyle de bir gerçek bulunmaktadır ki devletin ekonomik ve sosyal yapısının en temel ve en belirleyici güç olduğu toplumlarda özelleştirme sırf ekonomik anlamda bir reform değil, aynı zamanda her şeye hakim olan bu merkezi varlığının muazzam gücünün azaltılması ve genel anlamıyla da toplumsal yapılarda devletleştirme mânâsına geliyordu. Tek tartışma konusu özelleştirmenin biçimi, temposu ve süresiydi. Yapılan bu değerlendirmelerde ışığı altında geçiş ekonomilerinde özelleştirmeler ve yöntemleri nasıl yapılmıştır şimdi onu inceleyelim:Geçiş ekonomilerinde özelleştirme sürecinin değerlendirilmesi için geçiş ekonomilerinde özelleştirmeye gidilirken hangi sorunlarla karşılaşmıştır. Kullanılan özelleştirme metotları nelerdir şu ana kadar yapılan özelleştirme uygulamaları başarılı sayılabilir mi? bu kısımda mevcut bilgiler dahilinde bu soruları cevaplamaya çalışacağız.

Geçiş ekonomilerinde özelleştirmede karşılaşılan sorunlar geçiş ekonomilerinde özelleştirmenin başlangıcında özelleştirmenin gerçekleştirilmesi konusunda fikir birliği vardı fakat özelleştirmenin getireceği sosyal maliyetten diğer bir ifade ile toplumsal gerginlikten korkuluyordu. En çok tartışılan konu yeni sahipleri kimler olduğuydu. Çünkü bu işletmelerin büyük bir kısmı 40 yıl önce devletleşmişlerdi. Yani bunların eski sahiplerine veya onların mirasçılara iadesi yöntemi de hukuksal olarak gündeme gelebilirdi. Ama aradan 40 yıl geçtiği için bu işletmeler yenilenmiş büyümüş neredeyse yeniden kurulmuşlardı. 40 yıllık toplumsal ve ekonomik birikim söz konusuydu ve bu birikim işletmenin eski sahibine değil orada çalışan işçilerin ve tüm toplumun birikimiydi. Bunlar birbirinden nasıl ayrılacaktı. Özelleştirmesi düşünülen devlet işletmelerinin çoğunluğunun son 40 yıl içinde kurulan işletmeler olması ve bu işletmelerin üretim süreçlerini sekteye uğramaması hem de toplumun Adalet duygularını zedelemeden özel mülkiyete nasıl devredileceği sorusu gündeme gelmektedir. (İ.Aktürk, Ekim 1995,s.79). Ayrıca bu ülkelerde uygulanan sistemin bir sonucu olarak sermaye birikiminin yetersiz olması da diğer bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda özelleştirmeyi gidilirken ya yabancı sermayeye ağırlık verilecekti ya da özelleştirme işletmelerinin değerinin çok altında bazen de bedelsiz olarak halkın ve çalışanların yönetime katılmaları yani kurum ve kuruluşlara ortak olmaları vasıtasıyla sağlanacaktır.

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine (MDAÜ) göre Batı Avrupa pazarlarına uzaklık, denize çıkışlarının bulunmayışı, temel hammaddelerini ihraç edecek güzergah meselesini çözememeleri ve planlı ekonomik sistem altında daha uzun süre kalmaları gibi başlangıç dezavantajlarına sahip bu cumhuriyetler, başarı kriterleri açısından, doğal olarak, MDAÜ ile aynı başarı performansını gösterememişlerdir. Bununla birlikte, uygulanan 10 yıllık ekonomik reform sürecinin sonunda Türk Cumhuriyetleri'nin planlı bir ekonomik sistem yapısından uzaklaştığı da bir gerçektir. Türk Cumhuriyetleri'nden özellikle Kazakistan ve Kırgızistan'ın hemen hemen tüm ekonomik reform alt

sahaları ve sektörlerinde diğer cumhuriyetleri geride bıraktığı, Azerbaycan'ın da yaklaşık olarak bu cumhuriyetlerle aynı kategoride yer aldığı, buna mukabil Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın ekonomik reformların derinleştirilmesi hususunda çok istekli bir reform programı takip etmedikleri görülmektedir. Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik reformların başlangıç yıllarında maruz kaldıkları derin resesyon (negatif büyüme) ve hiper enflasyon, 1990'ların ortalarına doğru etkisini kaybetmeye başlamış, 2000 yılı ile birlikte pozitif büyüme dönemine geçilmiş, halihazırda bölgede bu trend devam etmiştir (Çiftçi, 2004).

3.DÜNYADA UYGULANAN ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMLERİNE BİR BAKIŞ

Dünyada özelleştirme ile ilgili olarak uygulanan başlıca yöntemleri inceleyerek karşılaşılan olumsuzlukları daha iyi anlayabiliriz.

3.1. Yasal Kurumsal Serbestleşme

Gerçekte bir özelleştirme yöntemi olmaktan ziyade kamu kesiminin sınırlarını daraltmaya ve tüm ayrıcalıklarını kaldırmaya yönelik bir iktisat politikası aracıdır bu yöntem genel ve mahalli kamu hizmetlerinde fiyat ve ücret kontrolüne son verilmesi kamu tekellerin kaldırılması kamu girişimlerine sağlanan sübvansiyon türü avantajlara son verilmesi kısaca kamu sektöründen sektör rekabetini engel olan her türlü Kanuni ve idari düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir (A. Ulusoy, T. Vural 2003 s,11). Bu yöntemin amacı kamu hizmetlerinde verimliliği ve kaynak dağılımında etkinliği arttırmaktır. Bu nedenle özelleştirme uygulamalarına büyük destek veren Dünya Bankası ve IMF tarafından ekonomide etkinliğin sağlanması ön şartlardan birisi olarak kabul edilmiştir. Bu uygulama özelleştirme sürecinde Eski Sosyalist Ülkelerde mevcut iktisadi devlet tekellerinin yol açtığı sorunlardan kurtulmak için serbest piyasa ekonomisine geçmeyi ve bu amaçla özelleştirme uygulamalarından” Yasal kurumsal serbestleşme (deregülasyonuna) başvurmayı tercih etmişlerdir. Bu ülkeler siyasal ve iktisadi açıdan tekeli bir yapıya sahip oldukları için deregülasyon yöntemi merkezi idarenin hakim olduğu ekonomik düzenden piyasa ekonomisine gerçekten yaşanan süreçte kabul görmüştür. Siyasal açıdan tekeli; Yapı ancak, demokratik rekabetçi bir düzenli giderilebilir (H.Tandırıcıoğlu 2002 s 204) Ayrıca, bu yöntem ile devletin ve belediyelerin ekonomik ve ticari hayat üzerindeki hukuki düzenleme ve kısıtlamaların kaldırılması amaçlanmaktadır. Bunun anlamı ise kamu kesimi kendisinde yürütmekte olduğu kamu hizmetinin, aynı hizmeti özel girişimcilere de sunulmasına izin vermektedir. Burada tüketicilerin hizmetleri konusundaki tahminlerini maksimize edilmesi amaçlanmaktadır (A. Ulusoy T. Varol 003 s12).

3.2 Satış Yöntemi

Bu yöntem kamu kuruluşlarının aktiflerini kısmen veya tamamen satılması olup iki alt yöntem olarak uygulanmaktadır.

Doğrudan Satış Yöntemi: Burada kamu kurumlarının aktiflerindeki mal ve hizmet birimleri ile varlıkların mülkiyetinin bedel karşılığında devredilmesidir (T.C. Başbakanlık İdaresi Bakanlığı 2003). Ulusal sermayenin yetersizliği yabancı yatırımcıların ilgisinin azlığı ile birlikte işletmelere ilişkin bilginin düşük kalitede olması bu tür satışları engellemektedir. Bu yöntemlere doğu bloku ülkelerinde Estonya ve Macaristan hariç işletme satışı dışındakiler başarılı olamamışlardır (H tandırıcıoğlu s.210 2002). Belediyelerde doğrudan satış yönetimini kullanarak elindeki arazi bina ve her türlü iktisadi teşebbüsleri ile mal varlıklarını satmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu 2005 Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın 2001-2002 2003 yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp İşlenmesine Dair Raporu Sayı 2005/4).

Hisse Senedi Yoluyla Satış Yönetimi: Bu yöntemde kamu kuruluşlarının hisse senetleri aracılığı ile bireylere veya özel kuruluşlara satışı söz konusudur. Böyle bir uygulamayı tam olarak tanımlarsak “Kuruluş hisselerinin yurtiçi ve yurtdışında blok satışı halka arzı içeren blok satış halka arzı içeren blok satış çalışanlara borsada normal veya özel emirle satış menkul kıymetler yatırım ortakları veya fonlarını artış yoluyla bedel karşılığı devri” şeklinde açıklama yapılmıştır. (T.C. Başbakanlık

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı 2003).En çok kullanılan yöntem ise halka arz ve blok satış yöntemidir. Bu yöntemler aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Blok Satışlar, özelleştirilecek kuruluşun tamamının veya önemli bir bölümünün teklif toplayarak pazarlıkla veya açık arttırma ile satılmasıdır. Bu tür özelleştirme en kolay ve en süratli özelleştirme şeklidir. Teklif alma usulü ile satışlarda fiyatın her zaman doğru fiyat olması konusunda garanti yoktur. Teklif verilebilecek olan herkes teklif vermemiş olabilir hatta teklif verenler arasında bazı anlaşmalar söz konusu olabilir tek tek pazarlıkta fiyat konusundaki şüpheleri tamamen ortadan kaldırmayabilir. Blok satışların en önemli sakıncası bu satışlar sonucu rekabetin azalabileceği sanayide tekelleşmeye doğru gidilmesidir. Genellikle tekel yaratabilme imkânına sahip olan şirketler daha yüksek teklif verebilecekler. Blok satışları yabancı kuruluşlara yapıldığında ülkede bazı hoşnutsuzluklar doğabilir. Stratejik nedenlerden bazı endüstri dalları yabancı sermayenin sınırlandırılması düşünülebilir.

Hisse Senetlerinin Halka Arzı, belki de en zor yöntemlerden birisidir. Fakat bu yöntem özelleştirmenin yaygın amaçlarından olan mülkiyetin tabana yayılması sermaye piyasalarının gelişmesine katkı amaçlarına uygun bulunduğundan en yaygın benimsenen yöntemidir. Literatürde halka arz uygulaması bir şirketin hisse senedinin ödenmiş sermayenin %15 inden az olmamak kaydıyla borsada işlem görmek üzere satılmasıdır şeklinde tanımlanmaktadır. Neden halka arz? sorusuna yine literatür incelemesi yaparak cevap verebilmekteyiz, her şeyden önce halka arzdan sonra şirket hisseleri borsada işlem göreceğinden istendiğinde kolayca talep eden tarafından nakde dönüştürülebilmektedir. Şirket hisseleri borsada alınıp satılabileceğinden likit bir değer haline gelecek ve yatırımların fonlanmasında sağlanacak yabancı kaynaklara teminat olarak gösterebilme özelliği kazanacaktır. Ayrıca halka arz sürecinin başlaması ile birlikte şirket üzerinde çeşitli denetim mekanizmaları oluşturacak ve böylece şirketlerin profesyonellik anlayışı oluşurken kurumsallaşma raporlarla da ortaklar açısından şirket faaliyetleri hakkında tam bilgilenme sağlanacaktır. Her ne kadar hisselerin halka yayılması mülkiyet ilişkileri açısından olumlu görünse de bu durumun bazı sakıncaları bulunmaktadır. Özelleştirmeden önce kamu kuruluşları herkesin malıdır özelleştirme sonucu mülkiyet ilişkileri değişmektedir. Yalnızca parası olanlar bu kuruluşların hisselerini alacaktır. Bu nedenle doğu bloku ülkelerinde özelleştirme yapılırken bu yöntem farklı bir şekilde kullanılmıştır. Belirli bir yaşın üzerindeki her vatandaşa özelleştirmede hisse senedi olmak için kullanılacak kuponlar dağıtılmıştır. Kuponun kullanan hissedar olmuş kullanmayan da başkasına satarak hakkını paraya çevirmiştir. Örneğin Romanya'da 3200 kamu kuruluşu %30 na karşılık gelen hisse senetlerinin halka satmak için 8 milyon 400 bin kupon dağıtılmıştır (TOBB,1993s.42).

3.3. Yönetim Devri Yönetimi (Management Contract Method)

İşletme sözleşmesi adı verilen bu yöntemle KİT'lerin yönetimini özel sektöre devredilmesi imzalanan sözleşmelere eklenecek bir madde ile belli sürelerin sonucunda kitlerin kendisi de şirket tarafından satın alınabilmektedir. Bu yöntem turizm sağlık hizmetleri şehir içi toplu taşımacılık hizmetleri bakımından uygulanabilir bir yöntem olarak kabul edilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu 2005: s.4). Devlet kamu kuruluşlarını kendi işletileceğine işletme görevini bir yönetim şirketine verebilir. Böylece teslim mülkiyet kamuda kalır fakat kuruluş yönetim şirket tarafından tamamen bir özel kuruluş gibi yönetilir yönetim devri yönetimi kiralama yönetiminden farkı tesisin kar ve zararlarından hala tesis sahibi olarak devletin sorumlu olmasıdır yönetim şirketine yönetim sözleşmesinde belirtilen ücret ödenir. Yönetim şirketi ayrıca bir teşvik unsuru olarak kardan pay alır. Yönetim sözleşmeleri ileride doğacak herhangi bir ortaklığından başlangıcı olabilir. Bu nedenle yönetim şirketine şirket hisselerinde pay alma opsiyonu tanınabilir. Yönetim şirketi, en modern yönetim tekniklerini uygulanmaya gayret edecektir. Ayrıca piyasada stratejik üstünlük sağlamak veya mevcut üstünlükleri korunmak amacıyla teknolojik gelişmeleri ayak uydurmaya ve sermayeyi geliştirmeyi de gayret etmesi beklenir. Ancak yatırım konularında yönetim sözleşmelerinde sorunlar çıkması doğaldır yatırımların finansmanında mal sahibi olarak

devlet üstlenecektir. Yatırımların karını ise yönetim şirketleri paylaşacaktır. Yatırımcı olarak devlet yatırımları yatırım karlı açısından değerlendirecek yönetim şirketi ise doğrudan doğruya yatırımların karlığı ile ilgilenecektir. Yönetim şirketi yatırma katılmadan pay aldığıında yatırım devlet için cazibesini kaybedebilir.

3.4. (Franchising Method)

Bu yöntem doğal tekellerin olduğu üretim alanlarında kullanılmaktadır. Doğal tekelleşmenin olduğu üretim alanları elektrik su demiryolları gibi sanayilerde ölçek büyümesi sonucu şirketin maliyetinin düşmesi ile ortaya çıkmaktadır. İmtiyaz sözleşmesi ile özel kesime devredilmektedir. İmtiyaz, açık artırma yapılarak verilmektedir. Böylece imtiyazın verilmesi aşamasında ihale yöntemine benzer bir biçimde rekabet devreye girmektedir kişi ya da firma açısından haksız kazançları yaratabilmektedir hizmetin bedelinin doğrudan kullanıcılar tarafından karşılanması özellikle dar gelirli kullanıcılar için ödeme güçlükleri yaratabilir. Bu sistemde en önemli sorunlardan biri fiyatın belirlenmesidir. Bu nedenle bu hizmet alanlarında topluma yararı göz önünde bulundurulmalı ve tekeli kar ortadan kaldırılmalıdır. Tekelci firma fiyat tespitinde serbest bırakılırsa üretimi kısırarak yüksek fiyat isteyebilir. Bu nedenle, devlet doğal tekeli oluşturan mallarda üretimi üzerine almalı ya da fiyat tespitine karışmalı ya da optimal üretim seviyesine ulaşması için firmanın zararını sübvansiyonlar karşılamalıdır. (Ö.Filiz 2002 s.3). Dünyadaki uygulamalara baktığımızda havayolu hizmetlerinin özelleştirilmesinde imtiyaz devri yöntemine rastlanmaktadır. Buna örnek olarak Avustralya'yı verebiliriz. Avustralya'da bir kamu şirketi ile diğer özel 2 havayolu şirketi arasında karşılama yapılmıştır. Bu şirketler benzer hatları kullanan benzer şehirlere hizmet götüren ve aynı standartlarda uçak kullanan firmalardır. Kamu şirketi, bir devlet tarafından işletirken diğeri imtiyaz hakkı ile çalışmaktadır. Bu iki havayolu süreçte işçi başına taşınan yük ve posta, işçi başına taşınan yolcu sayısı ve işçi başına elde edilen gelir karşılaştırmasında sırayla özel havayolu %204 %122 ve %113 daha etkin çıkmıştır. Ayrıca imtiyaz devri sisteminin uygulamasında Fransız su ve atık endüstrilerinden bahsetmekte yarar vardır. Bu endüstri kolu yüzyılımızın en başarılı şekilde imtiyaza konu edilmiş endüstridir. Bu endüstride etkin ve güçlü rekabet ortamı vardır. Endüstrideki imtiyaz sisteminin etkinliği sosyalist hükümet döneminde devam etmiş ve böylece kamu faydası adına millileştirme tehlikesinden kurtulmuştur (Ö.M.Ünal,1999,s.21).

3.5. Kupon Yöntemi

Bu yöntemlerde idare tüketicilere para vermek yerine kupon verir. Böylece tüketicilerin söz konusu yardımı sadece ilgili hizmet için kullanılması sağlanır. Kupon daha önce anonim şirkete dönüştürülmüş, kamu işletmelerinin hisselerini satın almak için kullanılan özel amaçlı bir senettir. Kupon yönetimi ile özelleştirme sürecine halkın doğrudan katılımı ve kamu mallarının özel kişi ve kuruluşlara Devri'nin sağlanması hedeflenmektedir (Ali Güner Tekin, 2002, s.3).Bu yöntemle kuponlar bedelsiz olarak veya çok düşük bir bedel karşılığında dağıtılır kupon yönetimi yerel yönetimlerde de özelleştirme amacıyla kullanılmaktadır. Şöyle ki, bu yöntemde yerel yönetimler tüketicilerin ihtiyacı olan bazı mal ve hizmetleri kamu veya özel kesimden kupon karşılığı temin etmelerini sağlarlar kuponlar talep edilen mal veya hizmetin kamu özel kesiminden kupon karşılığı temin etmelerini sağlarlar. Kuponlar talep edilen mal veya hizmetin bedelinin tamamını veya belirli bir kısmını karşılayabilirler. Yerel yönetim Tüketicilerin talep ettiği mal veya hizmeti kendisi üretmez sadece tüketicilerin rekabet ortamında yararlanarak piyasadan serbest satın alabilmeleri sağlar. Yönetim uygulama aşamasındaki temel güçlük hizmetten yararlandırılacak kişi ya da grupların gerçekçi olarak tespit edilmesini sağlamaktır (E. Acartürk 2001 s.46-62). Öte yandan kuponlar özelleştirme yöntemi özelleştirmenin temel bir sorunu olan ulusal sermayenin yetersizliği problemini ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Özellikle serbest piyasa ekonomisinde geçmeye çalışan ülkeler için ideal bir yöntemdir (H.Tandircioğlu 2002 s.211). Kuponla özelleştirme uygulamalarının da çek uygulaması örnek olarak gösterilebilir. Çek uygulamasının ardından birçok eski doğu bloğu ülkesi bu yöntemi kendi koşullarına göre uygulamıştır. Çek Cumhuriyeti'nde Ekim 1992 haziran 1993 ve ocak-ekim 1994 olmak üzere iki dalga halinde yapılan kuponlar özelleştirme

programına yaklaşık 8.5 milyon çek vatandaşı katılmıştır. İlk özelleştirme dalgasında bile en firma büyük 12 ton kuponların %40 ını toplamayı başarmıştır (A.Güner Tekin Mayıs 2002 s 45).Kupon programları politik olarak popülerdir. Kuponun özellikleri ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Bazı ülkelerde hamiline yazılır veya serbestçe alınıp satılabilir. Bazılarında kayıt sistemi vardır. Kuponlar devredilemez serbest alınıp satılabilirler. Bazılarında ise kayıt sistemi vardır ve kuponlar devredilemez yalnızca belirli durumlarda devir imkanı verilir. Bazı ülkeler kuponu kıymetli kâğıt olarak değerlendirirken diğerlerinde kupon yalnızca bir banka hesabı olarak mütalaa edilir. Kupon değerleri de enflasyona etki etmediği için puan olarak ifade edilebilir. Çünkü para arzına etki etmemektedir(A. Güner Tekin Mayıs 2002 s.4).

3.6.Finansal Kiralama Yöntemi (Leasing)

Burada özel şirketlere kiralanan KİT'ler söz konusudur bu yöntem kamu iktisadi teşebbüslerinin mali yapıları iyileştirmek ve böylece onları özelleştirmeye hazır hale getirmek için uygulanmaktadır. Kira sözleşmelerinde tesisin bakım ve yenileme koşulları açıklıkla belirtilmektedir. Aksi halde tesise fazla para yatırmadan kısa sürede maksimum kar elde etmeyi tercih edebilir. Kira sözleşmesinin en büyük negatif yönü tesisin teknolojik bakımdan gelişmelere ayak uydurmasıdır. Bu nedenle bu yöntem yalnızca standart üretim türlerinden ve otel turizm işletmeleri gibi tesisler de kullanılabilir (TOBB, 1993, s:50).

3.7. İşletme Devri Hakkı

Mülkiyet kamuda kalmak şartıyla mal veya hizmet üretim birimlerinin işletilmesi hakkının Özel sektöre devridir. T.C. Başbakanlık Özelleştirme Dairesi Başkanlığı'nın yaptığı tanımlamada ise, kuruluşların bütün olarak veya aktiflerdeki mal veya hizmet üretim birimleri ile madenlerin mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydı ile bedel karşılığında belli bir süre işletme hakkının verilmesidir.

3.8. Çalışanları Satış

Bu yöntemde, şirket çalışanlara satılmaktadır. Mülkiyetin tabana yayılması açısından kullanılabilir bir yöntemdir ayrıca bu tür satışta çalışanlar hisse sahibi yapılarak hisse sahipliğini yaygınlaştırmak hem de çalışanları özelleştirmeye karşı tepkilerini en aza indirmek amaçlanmaktadır (G. Sevil 1996 s11). (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu 2003,s.4).Bu yöntem, İngiltere'de finansal durumu halka arz edebilecek kadar iyi olmayan firmalar için genellikle şirket yöneticilerine ve çalışanlarına satılarak uygulanmıştır. Örneğin National Freight firmasını %80'lik payı yönetici ve çalışanlarına satılmıştır hükümet firmanın 47 milyon pound kıdem karşılığı borçlarını silmiş firmaya 53.5 milyon pound satmış ve bu tarihten sonra hisselerinin değeri 18 kat artmıştır. İngiliz Gemi Sanayi ve bölümüne ayrılarak yönetici ve çalışanlara satmıştır. Hisselerin fiyatı uzmanların tahmin etmiş olduğu değeri yaklaşık %20'si kadar olmuştur. (R.Çakal 1996 S40) Bu tür özelleştirmenin en sakıncalı yanı, yönetim işleri açısından doğabilecek güçlüklerdir. İşçiler hem yönetilenler hem de yönetimin hesap vermesi gereken patronlar durumuna gelmiştir. Bu durum yüksek bir kültür eğitim düzeyi gerektirir (TOBB,1993,s:45).

4.DÜNYADAKİ ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI İLE İLGİLİ DENEYİMLER

1980'lerin başında kadar sınırlı sayıda ve sınırlı ülkede özelleştirme uygulamaları olsa da gerçek anlamda 1980'lerden itibaren hız kazanmıştır. Özelleştirme uygulamasını ilk kez kararlı ve yoğun bir şekilde gerçekleştiren İngiltere olmuştur. Şili de 1970'li yıllarda başlayan özelleştirme uygulamaları kuruluşların tekrar kamu mülkiyetine girmeleri nedeniyle dikkate alınmamıştır (G Sevil 1996: s.13). İngiltere'yi diğer Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke son olarak devletiçi ekonomi terk eden Eski Sosyalist doğu Avrupa izlemiştir. Sovyetler birliği'nin dağılması ve merkezi planlı ekonomik sistemlerin çözülmesi ile birlikte Doğu Avrupa ülkelerinde demokratik siyasi düzen içerisinde ve Batı Avrupa'daki gibi serbest ekonominin kurulması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak Batı Avrupa'daki serbest piyasa modelleri fikir olarak aynı esaslara dayananlar dahi uygulamada piyasalarının düzenlenmesi ve daha genel olarak devlet piyasa

ilişkileri açısından ülkeler arasında büyük farklılıklar vardır (A.Bastırmacı 1998,s1). Batı Almanya özelleştirme uygulamasına ilk defa 1957 yılında başlamış ve başarılı özelleştirme örnekleri vermiştir batı Almanya'da özelleştirmenin temel amacı sosyal piyasa ekonomisini geliştirmek ve gelir dağılımında adaletsizliği bir ölçüde de olsa çözüme kavuşturmaktır. Bu esaslar çerçevesinde önce maden sektöründe faaliyet gösteren bir anonim şirket olan Preussap özelleştirmesidir. Hisse senetlerinin satışa sunulması sırasında birçok kişiye en çok 5 adet hisse seneti satılması şeklinde bir sınırlama getirilerek hisselerin daha çok kişi tarafından alınması sağlamıştır. Nitekim 100058000 Dm tutarındaki hisse senedi 26.119 kişiye satılarak başarılı bir özelleştirme uygulaması gerçekleşmiştir (Doğan 1993 s.137). Batı Almanya doğu Almanya ile birleştikten sonra özelleştirme konusu iki yönlü olarak yürütülmektedir Batı'nın klasik Alman kuruluşlarında örneğin Luftansa da özel kesime açılan paylar büyürken ya da web grubunda aynı yönde gelişmeler olurken doğu Almanya'nın devlet girişimleri batıya açılmıştır. Almanya 1990 yılı itibari ile. 10 milyar dmlık özelleştirme yapması planlanmıştır. Bu oluşumun yanında bir KİT olan Volkswagen'in İspanya'da Seat'ın çekoslovakya da Skoda'nın yönetimlerinde etkili olacak tamamen bir özel kuruluş gibi yönetilir. Yönetim devri yönetimin kiralama yönetiminden farkı tesisin kar ve zararlarından hala tesis sahibi olarak devletin sorumlu olmasıdır. Yönetim şirketine yönetimin sözleşmesinde belirtilen ücret ödenir yönetim şirketi ayrıca bir teşvik unsuru olarak kardan pay alır. Yönetim sözleşmeleri ileride doğacak bir ortaklığında başlangıcı olabilir. Bu nedenle yönetime şirket hisselerinde pay alma opsiyonu tanınabilir. Yönetim şirketi en modern yönetim tekniklerini uygulamaya gayret edecektir. Ayrıca piyasada stratejik üstünlük sağlamak ve mevcut üstünlüklerini korumak amacıyla teknolojik gelişmelere ayak uydurmaya ve sermayeyi geliştirmeye de gayret etmesi beklenir. Ancak yatırım konularında yönetim sözleşmelerinde sorunlar çıkması doğaldır. Yatırımın finansmanı mal sahibi olarak devletten istenecektir. Yatırımın karı ise yönetimi şirketi ile paylaşılacaktır. Yatırımcı olarak devlet; yatırımlarını yatırım kârlılığı açısından değerlendirecek yönetim şirketi ise doğrudan doğruya yatırımın çağrı ile ilgilenecektir. Yönetim şirketi yatırıma katılmadan pay aldığından devlet için yatırım cazibesini kaybedecektir. Dünyadaki uygulamalara baktığımızda havayolu hizmetlerinin özelleştirilmesi imtiyaz devri yönetimiyle yapılmaktadır. Buna örnek olarak Avustralya'yı verebiliriz şimdi dünyadaki başarılı özelleştirme ülke sıralarını inceleyelim.

4.1. İngiltere Deneyimi

1970'li yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan petrol krizi İngiltere ekonomisini etkileyerek Kitlerin ülke ekonomisi üzerindeki yükünü arttırmıştır. Bu noktada özelleştirme fikri gündeme gelmiştir 1979 yılında M. Thatcherin Başkanlığındaki muhafazakâr Parti'nin iktidarı ele geçirmesi ile özelleştirme uygulamaları için gereken siyasi ortam sağlanmıştır (E.Kaya, 2002, s 202). Özelleştirme Muhafazakâr Parti'nin seçim bildirgesi nin en önemli bölümünü oluşturmuştur. Britanya halkının İşçi Partisi'nin millileştirme planlarına ciddi bir şekilde karşı çıkmasına rağmen konut, bankacılık, sigortacılık, ilaç sanayi ve turizm sektöründe çalışan firmaların birleştirilmesine devam edilmiştir. Bu millileştirmenin giderek hem yoksulluğun hem de özgürlüğün azalmasına yol açacağı iddialarına karşılık ise muhafazakar iktidar bütün bu sektörleri özelleştirileceğini beyan etmiştir (G.Sayer ,1986 , s.43).İngiltere'de özelleştirme mülkiyet devrinden öte ekonomik liberalizasyon sürecinin bir aşaması olarak değerlendirilmiştir. Ve şu amaçları gerçekleştirmesine yönelik uygulanmıştır (M.Kilci, 1994 ,s.40).

- ✓ Ekonomik etkinliğin azalması
- ✓ Devletlerin ekonomideki gücünün azalması
- ✓ Kamu kesiminin borçlanma gereğinin azalması

Bu amaçlara ulaşmak için uygulanmasına karar verilen özelleştirme programının temel hedefleri ise şöyle sıralanmıştır (C. Karataş ,Z. Öniş, 1994 ,s.12).

- ✓ Rekabet regülasyon ve diğer yollardan verimliliği arttırmak,
- ✓ Kamu sektörü borçlanma gereksinimlerini minimum düzeyde tutmak ,
- ✓ Kamu kuruluşları kararlarında devlet müdahalesini azaltmak ,

- ✓ Diğer öncelikli devlet harcamalarını finanse etmek için gerekli kaynakları yaratmak ,
- ✓ Kamu çalışanı kuruluşlarda çalışan işçilerin hisse senedi sahibi olmalarını teşvik etmek,
- ✓ Genel ekonomideki hisse senedi satışlarını yaygınlaştırıp, sermaye piyasasını daha da genişletmek,

Özelleştirme sürecinde 1984 yılına kadar genellikle nispeten küçük ölçekli firmaların hisseleri satılırken 1984 yılından sonra düzenli piyasa gücüne sahip British Telekom, British gaz ve British Airports gibi firmalar özelleştirme programına dâhil edilmiştir. İngiltere'deki özelleştirme uygulamasının en önemli özelliği altın hisse uygulamasıdır. Devlet kontrolü devam ettirmek için özelleştirilen firmalarda devlete ait altın hisse bulundurmaktadır. Böylece Devlet yönetime girip ve yetki sahibi olmaktadır. İngiltere'de özelleştirme sürecinde kamu kesiminin elindeki dev şirketlerin büyük bir kısmı özel şirkete devredilmiştir. 1991 yılı itibariyle kamu kesiminin yarısından fazlası özelleştirilmiş 650.000 işçi sektör değiştirmiş 1250000 belediye konutu Satılmış ve 8 milyon insan özelleşmiş şirketin hisse senedine sahip olmuştur. 1993 yılı itibariyle sırada özelleştirmenin son halkasını oluşturmak için demiryolları kömür işletmeciliği ve posta acentesi bulunmaktadır. Gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının sonuncusu ise sadece Margerat Tacher'ın başkanlığı döneminde 75 milyar dolar özelleştirme geliri elde etmiştir (M. Akdiş ,1994, s.5). İngiltere'nin başlattığı büyük çaplı özelleştirme girişimi diğer ülkelerde gıpta ile izlenmiştir. Yaklaşık 10 yıl gibi bir zaman diliminde kamunun ekonomisindeki varlığını yarından daha aza indirmek ve Hazine'ye de küçümsenmeyecek bir gelir yaratmak gerçek bir başarı kabul edilmiştir. Özelleştirilen şirketler mali açıdan daha iyi bir performansa sahip oldukları karlılık düzeylerinin arttığı ve sermaye tabana yayılmasında belirgin bir amaç kaydedildiği gibi olumlu tespitler bulunmaktadır. Ayrıca İngiltere'de hisse senedi satışından tabana yayılması için bazı vergi avantajları sağlanmıştır. British Gaz ve British Telekomünasyon örneklerinde "free voucher's " sağlanarak telefon ve gaz faturalarını karşın kullanılmasına izin verilmiştir. Ancak buradaki temel kural bu hisselerin uzun süre elde tutulmasıdır. British Gas'ın satışı esnasında hisse satın alan her 400 hisse için 40 sterlin (vergisiz) değerinde 'voucher' kazanmıştır.

Sonuç olarak, İngiltere'deki özelleştirme deneyimi kapsamında kamu kuruluşları Özel sektör mülkiyetine transfer edilmesi ve kamu sektörünün ekonomideki rolünün azalması, rekabet koşullarının yerleştirilmesi hisse senetlerinin tabana yayılmasını içeren bir özelleştirme programını gözlüyoruz. Ayrıca kamu sektörü borçlanma gereksinimi aşağı düzeyde tutmak, diğer harcamalarını finanse etmek için gerekli kaynakları yaratmak ve sermaye piyasasının da güçlenmesini sağlamak başlıca hedefler olmuştur. Bu uygulamaların sonucunda 1981 yılının başlarında kamu sektörünün %50 den fazlası özel sektöre transfer edilmiş 650.000 işçi sektör değiştirmiş ve işçilerin %90'ı hisse sahibi olmuştur. 9 milyon insan hisse sahibi olarak nüfusun %20'sini teşvik eder hale gelmiş (TOBB 1998 s.142).

4.2. Meksika Deneyimi

Özelleştirme denilince ilk akla gelen ülkelerden biri Meksika'dır. Tüm ülkelere örnek olarak gösterilen Meksika deneyimi dikkatlice planlanarak uygulanan bir özelleştirme programına mükemmel bir örneği sayılmaktadır. Küçük çapta özelleştirmelerle başlayan bu program kısa sürede sık aralıklarla yayılan daha büyük ve karmaşık şirketlerinin özelleştirilmesi ile tam kapsamlı bir programa dönüşmüş ve kamuoyunda da destek görmüştür (A. Sarısu, 2003 ,s.89). Meksika'nın 1980'li yılların başlarına kadar oldukça başarılı bir büyüme grafiği çizen bir ülkeydi Brezilya ile birlikte Latin Amerika ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler içinde en başarılı performans gösteren ülkeler arasında yer alıyordu. Ancak 1982'de dış borçlar krizinin patlaması ile birlikte Meksika ekonomisi büyük bir bunalıma girdi. Krizin beraberinde getirdiği ağır borç yükü Meksika ekonomisinde büyümenin tamamen durmasına neden oldu. (Dünyada ve Türkiye'de özelleştirme uygulamaları üzerine araştırma ,1998, s89).1982 Meksika ekonomisi için dramatik bir yıl oldu. Petrol gelirlerinin ve dış finansmandaki artış üzerine kurulu bu üretim bir ekonomik büyümenin sürdüğü ilk 3 yılda sonra ekonomi çökmüştü. Her ne kadar bu çöküş 1981 yılından ortalarında

başlamış olsa da bütün olarak önceden tahmin edilmemişti. Enflasyon %100lere yaklaşmıştı. Reel GSYİH on yılın içinde ilk defa artmıştır. Toplam dış borç 87.6 milyar US dolarına yükselmiştir. Reel ücretler %12 'den daha fazla düşmüştü. Peru yıl içinde %267 civarında devalüe edilmiş ve kamu sektörü mali açılardan GSYİH'nın % 18'ine ulaşmıştı. Kriz ilerledikçe siyasi ve sosyal alanlara yayılmış 1982 Eylül'ünde özel bankacılık sistemlerinin millileştirilmesi ve yabancı döviz değişiminin kontrolü kurmaya yol açmıştı. Bu iki hükümet icraatı 50 yıl içerisinde kamu ve özel sektör arasında en kötü çatışmayı üretti. 1982 Aralık'ta iktidara gelen de la Madrid yönetimi ekonomik yapılar programını (Programa Inmediato de Reconet Rucion Economica (DIRE)) kamuoyuna duyurdu. Bu program krizin önemli parmak basmaktaydı. Meksika'da özelleştirme programı 1983 yılında bir IMF stabilizasyon programı çerçevesinde başlamıştır. 1988 yılına kadar ise bütçe açıklarını kapatmak amacıyla yalnızca küçük işletmelere dönük olarak ve bu işletmelerin takviyesine sağlamak şeklinde uygulanmıştır (M.Akdiş 1994 s.12-35).

- ✓ Özelleştirme süreci birbirinden çok farklı iki aşamada gerçekleşmiştir. 1982- 1988 dönemini kapsayan ilk aşamada küçük firmaların özelleştirilmesi gündeme gelmiş 1989 sonrası ilk dönemde ise büyük işletmelerin özelleştirilmesi hız kazanmıştır (C:Karataş ,ve Z. Öniş, 1994 , s. 44)
- ✓ Özelleştirmenin zaman içinde oluşan kompozisyonu oldukça ilginç bir görüntü sergilemektedir. Özelleştirme faaliyetleri 1988'de Salinas hükümeti ile birlikte ivme kazanarak devam etmiş ve özelleştirme programı ticarete serbestleşme ve dış ödemelerin ertelenmesi ve iç programları serbestleşmesini de içeren yapısal bir Reform partinin bir parçası olarak yayınlanmıştır (Meksika ,1993, s.3).

1991 sonu itibariyle program kapsamına giren 905 şirket arasında kapatılan ve tasfiye edilen şirketlerin sayısı 431'i bulmaktadır. Diğer taraftan özel sektöre satış yoluyla devredilen şirket sayısı ise 360 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla kapatılma ve tasfiye yolu ile şirketlerin kamu mülkiyetlerinden çıkarılması Meksika özelleştirme döneminde çok önemli bir yer tutmaktadır.1989-1991 yılları arasında Meksika'da ciddi bir vergi reformu uygulanmış kamu harcamaları kontrol altına alınmış ve dış ticaret rejimi köklü bir biçimde serbestleştirilmiştir. Daha önce katı korumacılığın egemen olduğu Meksika bu süreç sırasında en açık ülkelerden biri haline gelmiştir. Özelleştirme yalnızca bir parçasını oluşturduğu istikrar ve reform paketi temel makroekonomik göstergeleri olumlu yönde etkilemiştir. 1988 yılında %200 civarında olan enflasyon 1991 yılında %18.8 düzeyine indirilmiştir Özelleştirme ve reform sürecinin diğer bir ortak etkisi ise yabancı sermaye akışları ile ilgilidir. Öyle ki 1981 yılında yıllık yabancı sermaye artışla 12 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Bu miktar bir rekor oluşmakta 1982 yılı öncesinde Meksika'ya toplam yabancı sermaye girişinin bütüne eşit olmaktadır. Dolayısıyla özelleştirmeler reform sürecini en çarpıcı katkılarından biri ülkeye önemli boyutlarda yabancı sermaye girişini sağlamak olmuştur. Özelleştirme istikrar ve reform üçgeni çerçevesinde atılan kararlı adımlar yerli ve yabancı firmalarla olumlu firmalarla olumlu yönde etkilenmiş böylece yatırımların büyüme ve artmasına neden olmuştur. Öte taraftan Meksika'da özelleştirme sürecinin başarılı olmasına çok büyük siyasal desteğin olması göz ardı edilemez bir gerçektir. Meksika'da özelleştirme programına yasal destek sağlanmasında özellikle şu noktalar göze çarpmaktadır.

Özelleştirme sonrasında Devleti'nin zarar eden kamu işletmelerinin transfer ettiği kaynaklarda önemli bir azalma olmuştur.1982'de kamu işletmelerinin milli gelir %12.7 sini düzeyinde bir destek sağlanırken bu oran 1991 yılında %2.5 düzeyine düşmüştür. Tasarruf edilen kaynaklar ise giderek daha fazla miktarda sosyal harcamaları karşılamaya yönelik olmuştur.

4.3.Arjantin Deneyimi

Arjantin'deki özelleştirme uygulamaları hızlı bir süreç takip etmiş ve bu yönü ile de dikkatleri üzerine çekmiş çok bir program içermektedir. Arjantin'de özelleştirmenin kökenleri Meksika'daki olduğu gibi 1982 sonrasında değişmektedir. Özelleştirme fikri ilk defa 1983 yılında gündeme gelmiştir. Arjantin'deki özelleştirme uygulamalarının kapsamı sonunda sanayi ve kamusal hizmetler

özelleştirmenin içine alacak şekilde oluşturulmuştur(Kilci ,1994 ,s.59). Özelleştirmenin önemli bir bölümü büyük kitlerin doğrudan yabancı şirketlere devredilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir (Akyüz,1994, s.5). Arjantin özelleştirmesi önceden tespit edilmiş bir planın ya da ideolojik politikalarının sonucu değil özel şartlar ürünü olan bir özelleştirme tarzıdır. Arjantin hükümetinin özelleştirmeye yönelmesi başlangıçta kaliteli hizmet verimliliği sağlamak için kaynak dağılımını sağlamaya dayanan bir özelleştirme anlayışından daha çok mali zorunluluktan dolayı uygulanan bir politik tercih sonucu olmuştur. Yani bu uygulama ile ekonomik düzey çıkmış ve üretim kaynaklarının dağılımı daha iyi hale gelmiştir (Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, 1998, s130). Genel olarak özelleştirme ve özel kesimin desteklenmesinde ki amaçlar şu başlıklar altında toplayabiliriz

- ✓ Ekonomik amaçlar
- ✓ Mali amaçlar
- ✓ Sosyal amaçlar

Ekonomik amaçlar serbest piyasa ekonomisinin oluşturarak, verimi arttırmak sermaye piyasasına, oluşturmak, döviz gelirlerini arttırmak, teknolojik araç ve gereçleri geliştirmek yani ülkelerin kalkınmasına sağlamaktır. Mali amaçlar bütçe açığı ve dış ticaret açığını iyileştirmek için yeni yatırmak için ek finansman kaynağı sağlamaktır. Özelleştirmenin mali amaçlarından biriside bütçe dışı fonların açılması ve bu fonlardan özel girişimciliği desteklemek için yararlanmaktadır. Özelleştirmenin sosyal amaçların birisi herkesi mülk sahibi yapmak, gençlere iş imkanı sağlamak ,onları girişimci hale getirmek ,toplumdaki Servet dağılımındaki dengesizliği önlemek için KİT'lerin sermayesinin halkla yayılmasını sağlamaktır.

5.GEÇİŞ EKONOMİLERİNDEKİ ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ

5.1.Kırgızistan

Özelleştirme politikasının amacı piyasa ekonomisine geçiş sürecinde giderek derinleşen sosyal ekonominin problemlerin ülkeler göç olgusunun arttırırken hükümetin çözüm üretme çabaları içerisinde özelleştirme uygulamalarında önemli yer tutmaktadır. Kırgızistan'da 1995-1997 döneminde küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirmesi tamamlanmıştır. Bu dönemde kamu işletmelerinin başlangıç yılına göre % 9.01 i özelleştirilmiştir. Kırgızistan'da özelleştirme süreci üç dönem altında incelemek mümkündür. Birinci dönem gerçek hukuki altyapının belirsizliği gerekse özelleştirmeyi yaparak ve sürdürebilecek yetenekli ve deneyimli bir kadronun olmadığı bir dönemde bu dönemde özelleştirilen işletmeler genellikle küçük sanayi işletmeleri ticaret alışveriş merkezi pazarlar ve hizmet işletmelerinde oluşmaktadır. 1991-1994 dönemi itibariyle kamu işletmelerinin %54.65 özelleştirilmiştir. Sektörler açısından sanayi sektöründe işletmelerin %61.8 tarım sektöründe %38.9'u ve hizmetler sektörü toplamında ise %71.58'i özelleştirilmiştir.Özelleştirmenin ikinci aşaması 1994-1997 dönemi kapsamındadır. Bu dönemde orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirmesi yapılarak özelleştirmenin ana hedeflerinden birisi olan çok taraflı ve rekabetçi bir ekonomik yapının oluşturulması çalışılmıştır. Orta ölçekli işletmelerin çoğu 1997 yılına kadar artmıştır. 1995-1997 döneminde özelleştirilen kamu işletmelerinin payı %9.1 olmuştur. Özelleştirmenin ikinci aşaması ise 1998 yılında başlamıştır. 1998 devlet mülkiye sonu tarafından arka ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirmesini öngören yeni program açılmıştır. Bu program çerçevesinde devletin sahip olduğu stratejik işletmelerin özelleştirilmesi çalışması yapılacaktır. Stratejik öneme sahip bulunan işletmelerin özelleştirilmesini 1998-2002 yılları arasında tamamlanması planlanmıştır. Bu işletmeleri enerji telekomünikasyon hava işletmeciliği ve maden teknik arama gibi ülke ekonomisine anahtar konumundaki işletmelerdir (E.Deliktaş, (2002). Sonuç olarak gerçekleştirilen özelleştirme süreci ülke ekonomisinde olumlu katkı sağlamıştır. Çoğu kamu işletmeleri özelleştirilerek özel sektörünün ekonomideki payı artmıştır. Özelleştirme ve beklenen faydaların özelleştirmenin yasal çerçevesini hızlanmasına ve mülkiyet hakkının iyi bir tesis etmesine bağlıdır. Ayrıca ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım ve özelleştirme endeksi üzerinde yapılan araştırmalar geçersizdir. Bunun nedeni üzerinde bu

alandaki yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekici ve bu bağlamda ekonomideki Özel sektör payını daha da artırmak için kamu işletmeleri özelleştirme deki ve özel sektör desteklenmelidir. Özel sektörü desteklemek amacıyla kurulan küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri geliştirme Kırgızistan için stratejik önem taşıyor sektördeki işletmelerde belli bir oranda kamunun payı korunmalıdır. Ayrıca yatırım iklimi iyileştirmek amacıyla Kırgızistan daha önemli ölçekte doğrudan yabancı yatırım çekebilmesi gerekmektedir bu sebeple teşvik politikaları geliştirmeli bürokrasinin hantallığı azalma azaltmak yatırım sistemini iyileştirmek ve hükümet politikaları ile geleceğe yönelik olumsuz belirtilen noktadan kaldırmaktır. Bunlara ek olarak vergisel devletlerin daha basit ve Güven verici yapıya kavuşturulması önemlidir. Bu anlamda uygulanan politikalar gözden geçirilmelidir.

5.2. Kazakistan

Kazakistan'daki özelleştirmenin ana hediyesi merkezi planlı bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmektir. Doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel değerler özelleştirme kapsamı dışında bırakılmıştır. Uygulanan politika işletmelerinin, anonim şirket hedefine dönüştürülmesi ve hisse dağılımı yoluyla halkın özelleştirme sürecine yer almasını öngörmekte Kazakistan'da yabancılar özelleştirmeye iştirak edebilmektedir. 1991 yılında başlatılan özelleştirmenin mülkiyet hakkında kanun ve özelleştirme hakkında kanun çerçevesinde yürütülmektedir. 1991 yılında yürürlüğe konulan özelleştirme yasası ve yeni ekonomik yapılanma ile yasalar pazar ekonomisine geçişle birlikte üretim biçimlerindeki değişikliği sağlamıştır. Bu süreç sonunda aynı yıl devlet özelleştirme kurumu kuruluş ve kurum başına getirilen başkan devlet başkanına doğrudan sorumlu olarak görevlendirilmiştir (www.tika.gov.tr/tur/ukleindex/ka.htm). Tüm bu oluşumların nedeni bağımsızlıktan bu yana ekonomik politikaları neredeyse tüm varlıkların devlet milliyetlerine olduğu merkezi planlamadan Özel sektörün ağırlık kazandığı piyasa Temelli ekonomiye geçiş üzerinde yoğunlaşmıştır. Çünkü bu kişi ile 5 yılında Sovyet sistemi içerisinde kurulan ihracat pazarının çöküşü ve büyük ölçekli Sovyet mali yardımların kaybedilmesi nedenini çok şiddetli üretim düşüşü yaşanmıştır. Sovyet Birliği'nin çöküşü Kazakistan'ın çok büyük ölçekli verimliliği ve rekabet gücü düşük bir ağır sanayi sektörü ile baş başa bırakmıştır. Verimliliği artırma fırsatı olmasına rağmen dünya piyasaları ile rekabete girmek üzere girişimlerinin yeniden yapılanması yavaş bir süreç olmuştur. Ülkede ekonomik reformlar uygulamaya ancak 1994 yılında bir istikrar özelleştirme ve yabancı yatırım paketi ile başlamıştır. Pazar ekonomisi için gereken reformların gerçekleştirilmesi zaman almış olsa da ülke bu yönde önemlidir. Gelişim göstermiş durumdadır ekonomi politikalarının oluşturulmasında Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yürürlüğe konmaktadır cumhurbaşkanının yanı sıra merkez Bankası da ekonomideki önemli kurumsal sektörlerden biridir pek çok büyük ölçekli kamu işletmesi ile birlikte binlerce küçük ve orta ölçekli firmada özelleştirilmiş durumdadır Kazakistan'ın başlıca petrol şirketleri büyük çoğunluğu halihazırda Özel sektör tarafından yönetilmektedir aynı şekilde başlıca madencilik ve matelurji işletmeleri de özel sektör altında faaliyet göstermektedir ancak kilit sayılabilecek bazı sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin tamamı ya da bir kısmı halen kamu sektörünün elindedir söz konusu olanlar ulusal petrol ve gaz şirketi demiryolları ve telekomünikasyon sektörünün en önemli bir bölümü içermektedir.Kazakistan 1998 yılında bir ekonomik reformu programını kararlılık ve uygulamaya koymuştur program sonucunda 1999 yılına gelindiğinde pay sahiplerinin Özel sektör tarafından yönetilen yatırım fonlarının takılarının devlet elindeki fona katkılarından daha fazla olduğu gözlenmiştir 2003 yılı nisan ayı itibariyle Kazakistan vatandaşlarının kişisel emeklilik fonlarına katkıları 2 milyar doları aşmış olmuş bunun %73 'lük kısmı Özel sektör yönetimi altındadır emeklilik fonlarının merkez Bankası tarafından düzenlenmekte ve sahip edilmektedir emeklilik fonlarına artan talep menkul kıymetler borsasının gelişimini tetiklemiştir emeklilik fonlarının neredeyse tamamı şirket ve devlet tahvillerinin (Kazakistan devleti evobond kağıtları da dahil) yatırılmaktadır.Kazakistan menkul kıymetler borsası kaşe 1997 yılında kurulmuş ancak yavaş bir gelişim göstermiştir yetersiz mali kayıtlar pek çok şirketin hisselerini borsada işleme koymaktan alıkoymaktadır ayrıca şirket yöneticileri borsa edildikleri takdirde şirket kontörünü

getirebileceklerinden çekilmektedir haziran 2000 itibariyle borsada işlem gören hisse senetlerinin değeri 1.7 milyar dolar tahvillerinin değeri ise 1.3 milyar tutarındadır. Ülkenin vergi kanunları eski Sovyet cumhuriyetleri içinde en anlaşılır kanunlar olduğunu düşünmektedir 1 Ocak 2005'te yürürlüğe giren en son vergi kanunu uluslararası normlara uygun olarak oluşturulmuş. 2003 yılında ise gümrük kanunu uygulamaya konmuştur. Ülkenin güçlü finansal durumu KDV ve ücret ve maaşlar üzerinden alınan sosyal vergilerin indirimi mümkün kılmıştır 1 Ocak 2004 den itibaren %13 olarak uygulanmıştır. Bordro üzerinden alınmakta olan sosyal bilgiler (ücret ve maaşlar üzerinden alınan vergiler) de %21-%11 oranlarında uygulanmakta olup düşürülmesi planlanmaktadır. 2001 yılında çıkarılan Toprak kanuna göre tarımsal arazilerin savunma sanayine yönelik arazilerin özel olarak korunan bölgelerin ormanların ve su kaynaklarının ortak kullanıma ayrılmış araçların satın alınması mümkün değildir arazilerin azami 49 yıllığına ve bir kazak ortak ile kiralanması mümkündür tarımsal alanların kiralanması da kiralama süresi en fazla 10 yıl olarak sınırlandırılmıştır 2003 haziran ayında kabul edilen yeni Toprak kanunu Kazakistan'da vatandaşların ve yemek firmalarının tarımsal ve kentsel arazi satın almalarına izin vermektedir. Ekonomik istikrar programının en önemli bileşenlerinden biri olarak görülen kamu mallarının özelleştirilmesi süreci 1991 yılında başlatılmasından günümüze kadar gelmektedir.

1991-92 dönemi sürecinde kamu işletmelerinin büyük çoğunluğunun hisselerini sağlanan ayrıcalıklı koşullarda çalışan ortak maliyete ya da hisseleri mülkiyetine dönüştürülmüştür. Çok sayıda ticaret ve hizmet süresi ise makbuz karşılığı satışa sunmuştur. 1993-95 döneminde ulusal özelleştirme programı kabul edilmiştir. Söz konusu program Ülkede mülkiyetin şahsi değişmesini amaçlamıştır kamusal reform gerçekleştirilmesi aşağıdaki hedefleri ortaya koymuştur.

- ✓ Küçük ticari işletmeler ve birimlerin hizmet tesislerinin açık artırma ile satışının sağlanması suretiyle özelleştirilmesi ,
- ✓ 2000 ile 5000 işçi çalıştıran orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi,
- ✓ Personel sayısı 5000 aşan büyük işletmelerin adım adım özelleştirilmesi,
- ✓ Devlet çiftliklerinin özelleştirilmesi,

1996-98 döneminde kamu mallarının özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırması programı geliştirilmiş programın hedefi özelleştirme amacıyla özel sektörün güçlendirilmesine yardımcı olarak ekonomik güç haline gelmesini sağlamaktadır bu dönemde özelleştirilmesi planlanan kuruluşların özelleştirilmesi para karşılığı satış ile gerçekleştirilmiş olup aşağıdaki özellikleri taşıyan kurum ve kuruluşların özelleştirilmesi tamamlanmıştır

- ✓ Bütünlüğü ile devlet mülkiyetinde olan işletmeler.
- ✓ Özelleştirmenin üretim döngüsü edilemediği hallerde bütünüyle devlet mülkiyetinde olan işletmelerin üretim ve diğer birimleri
- ✓ Ortaklıktaki kamu hisseleri
- ✓ Enerji petrol ve gaz petrol kimya metalurji madencilik taşımacılık ve iletişim tarım ve gibi reel sektör programları ve turizm sağlık eğitim kültür ve spor gibi toplumla ilgili programlar

Kazakistan'ın özelleştirme kurumu 1993-97 arasında hisseleri satılan 17070 adet işletme olduğunu ve yalnızca 1997 yılında 1206 şirketin anonim ortaklığı dönüştürüldüğü belirlenmektedir. Bunların çoğu küçük ve orta ölçekli işletmeler olmakla birlikte Kazakistan'ın sanayi üretiminin %180'inden fazlasını üreten 204 büyük işletme özelleştirilmiştir. 1999-2000 döneminde ise kamu malları yönetiminde verildiği geliştirmesi ve özelleştirme programı uygulamaya konulmuş. Program stratejik alanlarda kamu yararını tam olarak gözükmesi için özelleştirme farklılaştırılmış bir yaklaşım göz etmektedir buna göre yüksek hisseye sahip kamu hissesinin paketi özelleştirilmesinde işletmelerine yönelik yatırımlar ve teslim özelleştirilmesinden elde edilecek kar arasında denge dikkate alınacaktır. Düşük listedeki kamu hisselerinin özelleştirilmesine talep edilen fiyat üzerinden satış usulü uygulanacaktır. (Konya ticaret odası Kazakistan ülke raporu etüt araştırma servisi Ağustos 2008) Kazakistan'daki özelleştirme orta Asya'da en başarılı olanlardan biri olarak kabul edilmektedir olsa da özellikle yeterince şeffaf olmamasından dolayı yolsuzluklarla özleşmiştir

hükümet kamu teşebbüsleri ne satıyor bunlardan elde edilecek gelir konusunda ısrarla gerçekçi olmayan hedefler verilmektedir(www.kto.org.tr/d/file/kazakistan-ülkeraporu.doc).

5.3. Türkmenistan

Türkmenistan hükümeti giderek büyüyen bütçe açığını kapsamlı bir özelleştirme programı yürürlüğe koyarak gidermeyi çalışmaktadır ocak 1992'de konukların özelleştirmesi ile başlamış bunu özel küçük ticari işletmelerin kurulmasına izin verilmesi istenmiştir tarım alanındaki öncelikle uygulama boş kalan arazilerin bir bölümünün 10 yıl süreyle çiftçilere kiralanması şeklinde olmuş sanayide ise 160 fabrika işçilere kiralanmıştır. İleride küçük sanayi işletmelerinin kiralanması şeklinde olmuş sanayide 60 fabrika işçilere kiralanmıştır. İleride küçük sanayi işletmelerinin özel devri ve bu kişilere yeni işletmeler kurulmasını teşvik edilmesi öngörülmektedir 10 yıllık özelleştirme programı büyük sanayi kuruluşları ile kalkan ve tavırlar kapsamındadır(www.tika.gov.tr/tur/ulke/index/tr.htm). Haziran 1994'te yürürlüğe giren bir düzenlemede 500'den fazla az çalışanı sahip şirketlerinin tümünün 1999 yılına kadar özelleştirme öngörülmesi daha büyük şirketlerin hisselerinin %51'inin de 5 yıl içerisinde satılması kararlaştırılmıştır 1995 yılından bu yana 1850 si ticaret ve gıda sektöründe olmak üzere 2000 işletme özelleştirilmiştir 1996 yılında tarımda özelleştirme çalışmalarına hız verilmiştir tarım Bakanlığı'nın 6 departmanı üretim Birliği'ne dönüştürülmüş bu birliklere bağlı olarak 600 işletme özel mülkiyete geçiş başlatılmıştır özel şahıslar sınırlı da olsa Toprak sahibi olmaya başlamıştır (www.deik.org.tr/main/yayinlar.htm). Özelleştirmenin hızlandırılması amacıyla 22 Ağustos 1997 tarihinde Türkmenistan devlet başkanı tarafından kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ile ilgili bazı tedbirler hakkında kararı ve bu kararın uygulanmasına ilişkin yönetmelik yürürlüğe girmiştir bu yönetmelik uyarınca (Selçuk Tayfun ok Volkan Aydos Türkmenistan ülke profili mevzuat ve Türk girişimcileri İstanbul ticaret odası yayın No 1998 74 s.73). Devlete ait tesislerin özelleştirilmesi tesisi tamamını açık artırma yoluyla satılması hisse satışı ve yatırım ihalelerinin açılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Özelleştirmede izlenecek yolun belirlenmesini de ve işletmelerin sonuçlandırılması maliye ve ekonomik sektöründe bakanlığı yetkilileri kılınmıştır. Yatırım yapılmasını gerektirmeyen tesisler ve bu tesislerin işçi sayısı 100'ü geçmeyen bağlı ortaklardaki açık arttırmaya satılacaktır. İşçi sayısı 100 den fazla olan devleti kuruluşlarının anonim şirket statüsünde dönüştürülerek en fazla %10 çalışanlarınca alınabilecekler. Yöneticiler yine en fazla %5 oranında hisse alabilecektir. Modernizasyonu gerçekleştiren tesislerine satışı yatırım ihalesi olarak nitelendiren usul ile gerçekleştirilecektir bu sistemde kazananın belirleyen esas unsuru özelleştirmeden sonra yapılacak yatırım miktarı ve süresi ile satın alınan yatırımla ilgili önerileri belirlenmektedir. Büyük yatırım gerektiren çeşitlerin yatırım ihalesi satılması durumunda alıcıya bedelin 3 ile 5 yıl arasında erteleme süresi tanınabilir ancak satış bedelinin en az %50 sinin ödenmesi gerekmektedir. Özelleştirilen tesislerin yeni sahipli belirli bir süre için teslim mevcut faaliyet alanında çalışmasını sağlayacak üretmek zorunda olduğu ürünleri üretmeye devam edecektir. Tesislerdeki iş yerinin belli bir süre işlerine devam etmeleri sağlanacak işten çıkarmalar halinde mevcut yasal yükümlülük ile uyacaktır. Ekolojik dengeye özen gösterilecektir. Üretim verimliliği artacaktır. Özelleştirilen tesislerin içerisindeki sosyal kültürel tesislerin finansmanına devam edecek ve kullanmak isimlerini istenecektir. Ocak 1998'de hükümet yabancı yatırım ajansı çatısı altında yeni bir özelleştirme merkezi kurarak bu kuruluşu 18 büyük devlet işletmesinin özelleştirilmesi ile görevlendirilmiştir 1998 yılının başında ise devlet başkanı Niyazov büyük bir kararname yayınlayarak tarımsal sanayi sektörünün özelleştirmeye açmıştır(www.deik.gov.tr/main/yayinlar/html). Ülkede ayrıca orta ölçekli işletmeleri özelleştirilmesi çalışmalarına başlanmış 1999 yılı ile yarısında 23 orta ölçekli işletmeler özelleştirilmiştir. Bunlardan 10'u tekstil %7'si gıda ve 1'i elektronik cihaz sektöründe de bu işletmelerin satış fiyatları 20 milyon manat ile 1 milyar Manas arasında değişmektedir. 1999 yılında ortaları itibarıyla Türkmenistan'da tüm kayıtlı işletmeleri ücretsiz senin yani 24000 civarında şirket özel şahısların elinde bulunmaktadır. Özel sektörü işletmelerinin büyük çoğunluğunu küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır. Türkmenistan'da ticaret ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren

tüm küçük iş yerlerinin özelleştirmesine karşılıklı ekonomik devlet sektörünün ağırlığının büyük bir oranda hissedilmektedir (www.tika.gov.tr/tur/ulke/index/tr.htm).

6.SONUÇ

Dar anlamda “geçiş ekonomisi” post-sosyalist ülkelerin, yani merkezi planlı ekonomilerinin piyasa ekonomisine geçiş süreci anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ilk amaç ekonominin tarihi gelişimindeki mantığı anlamak, aralarındaki bağı kurmak ve gelişmeleri anlamaya çalışmak olmalıdır. Geniş anlamda “geçiş ekonomisi” ekonomik sistemlerin makroekonomik açıdan incelenmesi gereken transformasyon, yani dönüşüm ve yeniden oluşum süreçleridir. Dar anlamda “geçiş ekonomisi” dünya ekonomik tarihinde ilk kez yaşanmaktadır. Sosyalist sisteminden kapitalist sistemine geçiş ilk kez yaşandığı için bu süreç çok dikkat çekici olmakta ve gelecek için iyi bir dönüşüm örneği oluşturmaktadır (B.Baydaliev:2010,s.5).

Geçiş ekonomilerinde ki özelleştirme çalışmalarının batıdaki özelleştirmelerden farklı anlam ve önem ihtiva ettiğini unutmamak ve kendi şartları içinde değerlendirmek gerekir. Piyasa ekonomisinin temellerinin oturduğu bir ekonomik ortamda yapılan özelleştirme ile ekonominin tamamında devletlerinin ağırlıklı paya sahip olduğu ülkelerdeki özelleştirme uygulamaları arasındaki farklılık olması doğaldır bu nedenle geçiş ekonomilerinde uygulanan özelleştirme metotları batıda uygulanan metotların bu ülke şartlarında uyarlanması da zorunlu kılmaktadır. Geçiş ekonomileri içerisinde merkezi ve doğu Avrupa ülkelerin merkezi planlama daha geç tanıştıkları için bu ülkelerdeki özelleştirme çalışmalarda çok daha başarılı olmuştur merkezi planlamanın daha uzun süre uygulandığı ülkeler örneği bağımsız devletler topluluğu içerisinde yer alan Türk cumhuriyetleri ve Rusya özelleştirmede beklenen performansı gösteremeyen iştir sonuç olarak ekonomik hayatta kamu kesiminin ağırlık rolünü ortadan kaldırılmak ve piyasa ekonomisinde tesis etmek için özelleştirme uygulama devam etmek bir sorumluluktur.

KAYNAKÇA

Özelleştirme Meksika ve Arjantin'de Özelleştirme Uygulamaları (1993) Görüş Dergisi, Sayı: 11 Eylül 1993

ACARTÜRK, Ertuğrul (2001); “Yerel Yönetimlerin Hizmet ve Sunumunda Alternatif Yöntemler”

AFŞAR, Muharrem (1999);0 Türkiye'deki Kamu İktisadi teşebbüslerinde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi (çimento sektörüne ilişkin bir uygulama) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 161

AKDIŞ, Muhammet (1994); “Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de 5 Nisan kararları sonrası beklenen Gelişmeler”, makdis.pamukkale.edu.tr

AKTÜRK, İsmail (1995); “Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirmeye İlişkin Son Gelişmeler”, Vergi Sorunları Dergisi, Ekim 1995, sayı. 85 s.79

AKYÜZ, Yılmaz (1994); “Ekonomide Liberalleşme ve Sanayileşme Latin Amerika Denetimi,, İktisat ve İşletme Finans Dergisi, Yıl: 3, sayı: 96, s. 2-18 “

ALTINBAŞ, M.Berra (1998); Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri, Yayın No: 8, Sermaye Piyasası Kurulu, İstanbul 1998.

ARDIYOK, Şahin (2002) “Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme” www.canakan.org/ekonomi/altyapı_ekon/genel.olarak.htm

BASTIRMACI, Atilla (1998); “Doğu Avrupa Ülkelerinde Özelleştirme Süreci”, www.forgeintrade.gov.tr/eod/d-dergi/1ekim1998/dogu.htm

BAYDALİEV,Bakıt,(2010),” Geçiş Ekonomileri ve Rusya’nın Yapısal Değişim Çabaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Politikası Anabilim dalı

BAYTAN, İlhan (1999): Özelleştirme, Hukuki Altyapı, Uygulamalar, Sorunlar, Öneriler, İletişim Yayınları, Ankara, 1999

ÇAKAL , Recep (1996): Doğal Tekellerde Özelleştirme Ve Regülasyon Ankara, DPT: 2455,

Çiftçi, A. (2004). Geçiş Ekonomilerini Yaşamakta Olan Ülkelerde Yabancı Yatırımcılara Sağlanan İmkanlar, Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları: Kırgızistan Modeli, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 6, 29-31.

DOĞAN, Yahya (1993): Kamu İktisadi Teşebbüsleri Ve Özelleştirme, İzmir, Fakülteler Kitabevi, 1993

Dünyada Ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (1998), Sağlık İş Yayınları Araştırma Dizisi, Sağlık İş Yayınları, Ankara 1998

İktisadi Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sektör Programı Dairesi, Temmuz 1996

İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; No: 159, Eskişehir,1999

KARATAŞ, Cevat – ÖNİŞ, Ziya (1994): Dünyadaki Özelleştirme Ve Türkiye , Tüses Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Araştırma Raporları, İletişim Yayınları, Temmuz 1994

KİLCİ, Metin (1998) Ek ve Değişiklikleri İle Kamu İktisadi Teşebbüsleri Ve Özelleştirme Mevzuatı 2. bs. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yıllık Programlar Ve Konjunktör Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Temmuz 1998

MÜDERRİS, Zehra (1995); Türkiye'de Ve Dünyada Özelleştirme Konusu Ve Şeker Sektöründe Özelleştirme, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, 1995

OKTAR, Suat (1991); “Doğu Avrupa'nın yeni sloganı; Karl Maks Öldü Yaşasın Adam Smith,, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi , Yıl: 28, sayı: 6, S. 37-42 “

Özel İhtisas Komisyon Raporu (1993) ; Özelleştirme, Türkiye'de Ticaret, Sanayi Ve Deniz Ticaret Odaları Ve Ticaret Borsaları Birliği (T.O.B.B)

ÖZMEN, Selahattin (1990), “Özelleştirme Alanında Dünyadan Görüntüler” Maliye Yazıları Dergisi Sayı; 25, Temmuz/Aralık 1990, s. 83-95

SARIKAMIŞ, Cevat (1991); “Özelleştirmede Başka Bir Yöntem” Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Nisan 1991

SAYER, Güney (1986), “Kamu İşletmelerinin Özelleştirilmesi Britanya Örneği”, Yıl: 8, Sayı: 88,Haziran 1986, s. 43-47

ŞAHİN, Hüseyin (1997); İktisada Giriş, 5. Baskı ,Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1997

T.C Başbakanlık Denetleme Kuruluna Rapor 2000, (2002) ; Kamu İktisadi Teşebbüsleri Sosyal Güvenlik Kuruluşları Fonlar Ve Diğer Kuruluşlar İştirakler, Ankara 2002

TANDIRCIOĞLU, Haluk (2002), “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, sayı: 3, s. 98- 224.

TAYFUN Selçuk,&AYDOS(1998);”Volkan Türkmenistan Ülke Profili Mevzuat ve Türk Girişimcileri” İstanbul Ticaret Odası Yayın No.74, s.73

UZUN, Sadi (1987); “Özelleştirme ve Gelir Ortaklığı Senetleri” Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Eylül 1987

YAZICI, Kuddisi (1997); Özelleştirme Derleme Yöntemleri Ve Derleme Kriterleri, Yıllık Programlar Ve Konjunktör Derleme Genel Müdürlüğü Finansman Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi-DPT, Ağustos 1997

www.econürk.org/yerel/yonetimler.doc

www.deik.gov.tr./main/yayinlar/html

www.tika.gov.tr/tur/ulke/index/tr.htm

www.kto.org.tr/d/file/kazakistan-ülkeraporu.doc